České a slovenské aristotelské bádání

CZECH AND SLOVAK ARISTOTELIAN INVESTIGATION

FILIP SVOBODA
Filozofická fakulta
Ostravská univerzita v Ostravě
Reální 5
701 03 Ostrava
svobodofil@gmail.com

ABSTRAKT:

This article discusses the Czech and Slovak tradition of the investigation of Aristotle's works and philosophy. It primarily deals with questions and many bottlenecks associated with this topic. The main question here is whether we are entitled to talk about this topic at all. If we have some way to talk about Czech and Slovak Aristotelian inquiry, are there some professional ways?

TRADICE JAKOŽTO PŘEDMĚT BÁDÁNÍ

Hovoříme-li o tradici, musíme si nejprve vymezit, co tradicí přesně míníme a zda tato (pracovní) definice tradice postihne i aristotelské bádání v českých zemích a na Slovensku.

Jako odrazový můstek si můžeme zvolit východisko z etymologického pohledu na pojem „tradice“. Toto slovo vychází z latinského výrazu *traditio* – *tradere*, které je možno překládat jako předávání či dochovávání, popř. dědění. Již z tohoto základního vymezení je tak patrné, že „tradice“ je nějakým procesem, jistým typem aktivní a soustavné (pokud možno nepřerušované) činnosti, jež propojuje svůj předmět zájmu s jistými záměry a cíli, za jejichž účelem se *tradování* děje. Nelze tedy uvažovat jakoukoli tradici odloučeně od jejího objektu, tj. pohlížíme-li na její předmět z pohledu tradice jakožto na aktivní spění od svého předmětu k předem vytyčeným cílům. Takto by tedy tradice byla něčím jako kauzálním důsledkem svého předmětu či jistým typem metody jeho zkoumání a rozvíjení. Jinými slovy řečeno, tradice je vždy tradicí něčeho a v našem případě je tak tento pojem substanciálně spjat s přídavným jménem „aristotelská“. Naše pozornost se tak nadále bude upírat na myslitele, díla a přístupy, jež se nějakým způsobem vztahují k osobě Aristotela ze Stageiry, resp. k jeho dílu označovanému souhrnně jako *Corpus Aristotelicum*. V nejširším slova smyslu tak sousloví „aristotelská tradice“ postihuje rádius děl, teorií a myšlenek zakládajících se i na pouhé inspiraci Aristotelem a na jeho myšlenkovém odkazu, až k úzce vymezenému pojetí aristotelské tradice jako snahy o získávání, uchovávání, organizaci, šíření a zpřístupňování myšlenek Aristotelova díla, stejně jako usnadnění

vyhledávání parciálních témat v něm. Tuto šestici požadavků si vypůjčujeme z knihovnické a informační vědy, v níž se týkají procesů digitalizace a nakládání s informacemi. Za smysluplné považujeme jejich užití v tomto kontextu nejen proto, že procesy digitalizace sledují takřka stejné záměry (vyjma rozměru hermeneutického), ale právě proto, že se týkají nakládání s informacemi jakožto takovými.[1]

Tradice je tedy z naší strany vnímána jako organický proces spontánně organizovaného „metodologického" přístupu k jistému specifickému typu informací za účelem jejich archivace, rozvoje, obohacování, interpretace atp.

PODMÍNKY VZNIKU TRADICE A TERCIÁLNÍ BÁDÁNÍ

Máme-li si blíže specifikovat předmět našeho pojednání, měli bychom nejprve odlišit aristotelské bádání od bádání Aristotelova. Přestože je rozdíl mezi těmito pojmy dosti intuitivní, je důležité na něj upozornit. Důsledkem tohoto odlišení je tak triviální, nikoli však nepodstatný fakt, že Aristotelés, resp. jeho dílo, může být uvažován pouze jakožto podmínka nutná pro vznik tohoto bádání (tradice) a nikoli jako jeho první aktér, počin. Tuto skutečnost poznamenáváme za účelem jasnějšího pochopení terciálního aristotelského bádání.

Dále je nutné odlišit aristotelské bádání jakožto využití komentářů k Aristotelovu dílu za jiným účelem, než je pouhá snaha o vznik těchto komentářů (tj. aristotelská tradice - viz níže), a aristotelským bádáním jakožto výzkumem *Corpus Aristotelicum*, které je takovému bádání předmětem, a nikoli prostředkem či nástrojem.

V centru našeho zájmu se tak ocitnou badatelé působící v českém a slovenském prostředí (míněno v geografickém i jazykovém smyslu – viz níže), kteří pojímají *Corpus Aristotelicum* jako předmět svých výzkumů, a kteří tak v pravém slova smyslu utvářejí tradici tohoto bádání. Podmínkami pro její vznik jsou tyto:

1. Existence primární literatury, tj. přeložená pramenná báze.
2. Existence sekundární literatury, tj. interpretace literatury primární, popř. pramenné a komentáře k nim.
3. Existence aktivního aristotelského bádání, tj. soudobý badatelský zájem o témata aristotelského bádání, jehož důsledkem je produkce primární a sekundární literatury.
4. Historická kontinuita aristotelského bádání, tj. možnost soudobého aktivního aristotelského bádání navazovat na jeho předešlé výsledky vzniklé v minulosti, pokud možno bez delší pauzy v jeho historii.

O tradici aristotelského bádání v českém a slovenském prostředí tak lze, dle našeho soudu, hovořit pouze za podmínky naplnění všech čtyř výše zmíněných požadavků. Až takto definovaná a ustanovená tradice se může stát tím, co bychom považovali za předmět našich badatelských záměrů. Soudíme, že případná deprivace, zbavující pojem tradice jednoho z těchto čtyř bodů, již plně nevystihuje smysl tohoto označení

1 Srov. Tkalčíková 1998.

a v přímé úměře tato deprivace ubírá na smysluplnosti i korelujícím úvahám o české a slovenské tradici aristotelského bádání jakožto reálně existující skutečnosti. Tato skutečnost se stává zásadní především pro smysl našeho počínání v tomto pojednání, jelikož právě pouze takto ustanovená reálně existující tradice se může stát předmětem našeho bádání. Naše intence se totiž týkají terciální sféry aristotelského bádání jakožto bádání nad bádáním. Předmětem našeho výzkumu zde totiž není *Corpus Aristotelicum* jako v případě aristotelského bádání, ale právě tímto se nám stává ono bádání samo o sobě. V doslovném chápání se naše počínání označuje jako terciální bádání, jelikož se jedná o bádání nad bádáním nad Aristotelovým bádáním[1]. Výraz „bádání" zde tak zazní hned třikrát.

PŘÍSTUPY ARISTOTELSKÉHO BÁDÁNÍ

Vraťme se nyní k výše popsanému (pracovnímu) vymezení aristotelské tradice a pokusme se zamyslet nad základní typologií přístupů, které lze při výzkumu *Corpus Aristotelicum* zastávat.[2]

Pro naše účely si nejprve vyjasněme pojmový rozdíl mezi aristotelskou tradicí a aristotelským bádáním. Naše uchopení tématu české a slovenské aristotelské tradice se zřejmě bude pohybovat kdesi v oblasti námi vytyčeného pracovního vymezení skrze šestici rysů převzatých z knihovnické a informační vědy. Takto jsme schopni uvažovat aristotelskou tradici především ve smyslu aristotelského bádání, jež vnímáme jako zúžení široké definice aristotelské tradice, tj. tradice, do níž spadají i myslitelé Aristotelovým dílem inspirovaní k další samostatné původní tvorbě. Je však nutné k vyjmenované šestici přičíst ještě položku interpretace. Pokud bychom pracovali pouze s úzkým pojetím aristotelské tradice, bez jejího hermeneutického rozměru, pohybovali bychom se pouze kdesi v oblasti archivních, katalogizačních a případě knihovnických intencí[3], které by motivovaly nakládání s Aristotelovým filosofickým odkazem.

Pojetí tradice jakožto bádání nám však skýtá možnost překročit široké i úzké vymezení aristotelské tradice a rozšířit jej o snahy badatelské, tj. interpretační - především o zkoumání Aristotelova díla, a to jednak z hlediska jeho pojetí jako celku, jednak jako analýzy parciálních témat v rámci *Corpus Aristotelicum*. Z druhé strany nám toto vymezení může být užitečné pro naši snahu vyvarovat se druhému protipólu úzké definice, tj. umožní nám typologicky odlišit díla, myšlenky, teorie atp.,

1 Přestože by bylo možné na základě výše zmíněné úvahy o vyřazení Aristotela jakožto přímého, prvního aktéra aristotelského bádání z jeho množiny, označovat tuto oblast našeho zájmu jako sekundární, rozhodli jsme se po úvaze tento typ bádání označit jako „terciální". Dle našeho soudu tak toto označení zaručí jasnější a transparentnější terminologickou diferenciaci a lepší orientaci ve stále více vrstevnatém badatelském zájmu, který Aristotelovo dílo v průběhu dějin vyvolává.

2 Pro upřesnění poznamenejme, že se zde nebudeme zabývat metodami terciálního, ale sekundárního bádání.

3 V případě „získávání" bychom poté mohli uvažovat i o pojetí aristotelské tradice jakožto speciálního typu filosofické archeologie.

které jsou Aristotelovým myšlením pouze inspirovány. V naší typologii by takto inspirovaná díla či filosofické směry náležely do kategorie aplikované filosofie, lépe řečeno do kategorie hermeneutické interpretace Aristotelova díla za účelem jeho využití jakožto myšlenkového podkladu vlastních filosofických či vědeckých úvah. Za příklady takovéhoto užití, kterému se již dále z pochopitelných důvodů nebudeme věnovat, můžeme uvést např. filosofii Augusta Comta, který se na Aristotela přímo odvolává jakožto inspirátora svého sociologického, resp. pozitivistického přístupu ke zkoumání světa a společnosti.[1] Dalším příkladem by mohla být např. filosofie a psychologie německého myslitele Franze Clemense Brentana, který na základě svého hlubokého zájmu o Aristotela[2] rozpracovává nové pojetí intencionality a zakládá psychologii jakožto obor se specifickým polem svého zájmu. Na počátku 20. století jsou tak základy psychologie budovány na podkladě Brentanova pojetí prvního pozorovatele a mentálních fenoménů. Takto se Aristotelés implicitně dostává do základu fenomenologického i analytického hnutí 20. století, na něž měl Brentano zásadní vliv prostřednictvím svých žáků. Nahodile zvoleným příkladem z množství slovenské filosofické literatury, využívajícím takovýmto způsobem Aristotelovo dílo, je možné jmenovat např. monografii Petra Sýkory *Ontológia šera*[3], která využívá Aristotelových myšlenek za účelem ozřejmění ontologického statutu reality.

HOLISTICKÝ PŘÍSTUP

Přístup, který posuzuje *Corpus Aristotelicum* jako celek[4], jsme si pro naše potřeby označili jakožto přístup „holistický“. Zájmem badatele, spadajícího do této položky v naší skicovitě pojaté typologii, by tak nejspíše bylo především hledání jisté kontinuity Aristotelových myšlenek, popř. díla s cílem potvrdit, či vyvrátit koherenci jeho filosofického systému. S tím souvisí vyhledávání textových duplicit, návazností a vzájemných relačních vztahů mezi jeho jednotlivými teoriemi napříč *Corpus Aristotelicum*, stejně jako odhalování kontradikcí mezi jeho dílčími, avšak nosnými myšlenkami.

Za pomocnou vědu aristotelského bádání, lze-li to takto s jistou nadsázkou říci, by se tak v tomto ohledu jistě mohla považovat i historie, a to především ve dvou základních ohledech.

Prvním využitím historie pro aristotelské bádání jsou snahy zmapovat chronologii, stáří či případný vývoj jednotlivých Aristotelových děl. Z chronologické posloupnosti *Corpus Aristotelicum* lze poté argumentovat pro konkrétní systém axiologicko-logické hierarchie teorií a myšlenek v Aristotelově filosofickém systému

1 Srov. např. Comte 1973, s. 234.

2 Dodejme však, že Aristotelés v Brentanově díle nehraje pouze roli inspirátora, ale Brentano sám se věnoval i aristotelskému bádání v námi uvažovaném smyslu, především ve svých rozborech Aristotelovy psychologie, a to v dílech: Brentano 1911b; Brentano 1911a; Brentano 1867; Brentano 1986; Brentano 1882.

3 Sýkora 2008.

4 Přestože tento fakt nijak badatelům nebrání, aby si za výchozí bod svého zkoumání zvolili buď dílo, nebo pasáž.

jakožto celku. Historický pohled nám tak může odhalit mnohé návaznosti a kontinuitu souvislostí a tezí uvnitř *Corpus Aristotelicum*, a to především při argumentaci z pozice debat o pravosti a autentičnosti jeho jednotlivých položek. Otázkou (která však stojí vně tématu našeho příspěvku, a kterou tak nemůžeme náležitě a fundovaně posoudit, a proto zde pouze zaznívá, aniž bychom se pokusili o jakoukoli formu jejího zodpovězení) je, zda tento přístup a priori nesvádí k developmentaristickému pojetí tak, jak jej zastává čelní představitel tohoto směru aristotelského bádání Werner Jaeger ve svém nejvýznamnějším díle věnujícímu se této problematice: *Aristotelés: Grundlegung einer Geschichte seiner Entwicklung*[1].

Historický přístup je však možné využít i z vnějšího pohledu na Aristotelovo dílo, a to především prostřednictvím výzkumu historického kontextu, ve kterém Aristotelés žil, resp. dobového (nejen) intelektuálního prostředí, v němž sepisoval své dílo. Tento přístup je zaměřen především na možné vlivy, jak explicitního, tak implicitního charakteru, které formovaly jeho filosofické smýšlení a postoje. Nabízí se tedy jeho využití jakožto paralelní argumentace pro vývojovou teorii Aristotelova myšlení, stejně tak je však možné užít jej pro kritiku takového přístupu. Historicko-kontextuální přístup však není nijak povinován se k této teorii vůbec vyjadřovat a je, do třetice, možné argumentovat na jeho základě pro zcela jiný typ systematického uchopení a interpretaci filosofického poselství *Corpus Aristotelicum* (např. aristotelský fyzikalismus, biologismus či pluralismus, popř. též různé formy teologické, deistické či jinak religiózně laděné interpretace).

S těmito dvěma základními typy historického přístupu k celku Aristotelových děl je úzce svázána snaha posoudit je z několika hledisek. Navrhujeme např. posouzení z hlediska jejich logické struktury. Dále z pohledu hierarchie základních tezí jeho jednotlivých částí s následným označením a subsumací tezí dílčího charakteru, popř. logického vyvozování implicitních tezí Aristotelova systému s odvoláním na argumentaci, jež operuje se strukturou jeho děl nebo hierarchií (především axiologickou) jeho jednotlivých myšlenek.

Přestože „holistický přístup“ využívá, a to nikoli druhořadně, historických věd, jeho základní přínos by měl být spíše v rovině systematické filosofie než na poli dějin filosofie. S využitím takového přístupu se tak tážeme po důležitosti a hierarchii významnosti Aristotelových filosofických postojů a přesvědčení. Ještě jinak řečeno, jedná se zde spíše o smysl Aristotelovy filosofie než o její význam (za zjednodušujícího užití Fregova dělení mezi těmito pojmy), resp. význam jednotlivých Aristotelových myšlenek.

Dodejme ještě, že námi preferovaný výraz „holistický přístup“ zavádíme především z důvodu našeho přesvědčení, že hermeneutické uchopení Aristotelovy filosofie na jeho základě přináší dosti odlišný typ interpretace, popř. i jednotlivých tezí, než jakou přináší analýza parciálních částí *Corpus Aristotelicum*.

1 Jaeger 1923.

Pro ty, kteří by s námi toto přesvědčení nesdíleli, je však jistě možno označovat jej jako přístup systematický, komplexní, logický, eklektický atp., dle osobních preferencí a specifické intence toho kterého badatele.

ANALYTICKÝ PŘÍSTUP

Mezi badateli v oblasti Aristotelova díla a myšlení je však mnohem častěji preferovaný výzkum některé z částí jeho rozsáhlého díla. Tento přístup jsme si pro naše pracovní potřeby nazvali jako „analytický". Analytický přístup chápe *Corpus Aristotelicum* již z pohledu té které konkrétní pozice holistického přístupu, především za využití, resp. zastávání, určitého typu kategorizace a hierarchie či chronologie Aristotelových děl a myšlenek. Rozbor určitého souboru děl, díla či pasáží děl se rovněž již svým počátkem předem hlásí k jistému interpretačnímu proudu přístupu výše zmíněného, a klade si tak povětšinou ambice drobnějšího příspěvku k němu, k podepření či kritice jednotlivých argumentů dané „holistické" interpretace a lze na něj alegoricky pohlížet jakožto na kamínek ve velké mozaice. Zatímco holistický přístup se tedy snaží nalézt soulad mezi jednotlivými dílčími tezemi o významu Aristotelových myšlenek hledáním jejich jednotného smyslu se snahou o komplexní spojení, pro přístup analytický je zásadní rozbor, tedy rozklad na menší, lépe uchopitelné části. S jistou mírou zjednodušení a filosofické nadsázky bychom mohli nahlížet na rozdíl mezi těmito přístupy jako na rozdíl mezi Aristotelovou metafyzikou a Aristotelovou logikou, resp. analytikou. Holistický přístup se táže spíše po příčinách, popř. důsledcích, a základních tezích utvářejících celkový smysl a vyznění Aristotelovy filosofie. Přístup analytický se pohybuje pouze uvnitř množiny *Corpus Aristotelicum*. Viděno opačnou optikou se analytický přístup stává ve své podstatě základním kamenem holistického přístupu, jemuž poskytuje cenný materiál a základní pracovní hypotézy.

Jak je patrno, základní metodou tohoto přístupu je rozbor a analýza. Takto můžeme analyzovat opět ve smyslu koherence díla proti vyhledávání jeho vzájemných kontradikcí, hledání relací mezi jeho jednotlivými tezemi a pasážemi, posuzování Aristotelových výroků z hlediska logického, jejich formální správnosti, popř. korektnosti logického vyvozování a kontinuity logické návaznosti, z hlediska struktury, typologie, hierarchie či kategorizace v rámci námi vymezené oblasti atp. Tímto postupem tak tento přístup směřuje především k vyhledávání nosných, avšak parciálních tezí v rámci *Corpus Aristotelicum*, a poskytuje tak indexovaný a selektovaný materiál badatelům pohybujícím se v obecnějších či komplexnějších vrstvách aristotelského bádání. Usnadňuje tak, nebo snad přímo umožňuje, jistý typ vyhledávání klíčových míst v rámci tohoto souboru děl především pro badatele zabývající se celkovým pohledem a smyslem Aristotelových myšlenek.[1]

1 Cítíme se však povinováni zdůraznit, že hledání smyslu není zdaleka vyhrazeno pouze holistickému přístupu, ale je tak stejně dostupné, jakožto i žádoucí, pro badatele v parciálních oblastech.

Typickým se tak pro toto metodologické uchopení Aristotelova myšlení stává především důraz na filologický rozbor, popř. pouze na pojmovou bázi jednotlivých částí *Corpus Aristotelicum*. Přestože je jazyková analýza, prováděná nejen z řad klasických filologů, zásadní i pro oblast holistického přístupu, příznačná je však právě pro analytický přístup k této tradici, v rámci které je možné zabývat se šířeji a podrobněji jednotlivými detaily a nuančními otázkami aristotelského bádání. Nesmíme navíc opomenout, že takto umožňuje nejen samotnou filosofickou práci a bádání, ale zajišťuje velmi významnou složku jakékoli tradice, a to její šíření. Je totiž nutné poznamenat, že tradice aristotelského bádání je do velké míry závislá právě na vzniku překladů Aristotelova díla, a následné filosofické úvahy jsou tak touto skutečností zásadně determinovány nejen svou závislostí na Aristotelových textech jakožto své předmětně materiálové bázi, ale i formou a kvalitou samotného překladu, jenž je mnohdy již sám interpretací a filosofickým uchopením. Přestože je tak do jisté míry užitečné či vhodné odlišovat samotné filosofické bádání od filologických přístupů a zájmů na Aristotelově díle, musíme nutně uznat, že se jedná jednak o složku nepostradatelnou, jednak o složku fundamentální. V tomto smyslu tak „mravenčí práce“ překladatelských snah a filologicky orientovaných interpretací Aristotelových myšlenek může zasahovat i do přístupu holistického.

Konečně posledním metodologickým přístupem je kontextuální posouzení zkoumaných částí. Nejedná se, jako v případě holistického přístupu, pouze o historické posouzení (přestože i to zde jistě má své nezastupitelné místo), ale je takřka povinován uvažovat tyto části vzhledem k relačním vazbám, které tyto části tvoří společně s dalšími – neuvažovanými – částmi. Hledání paralel, dualit či triplicit, kontradikcí atp. mezi jednotlivými částmi je zásadní nejen pro správné pochopení té které pasáže či díla, ale zasahuje rovněž i do přístupu holistického. Úzké provázání těchto dvou základních typů metodologického přístupu ke *Corpus Aristotelicum* poukazuje na hermeneutický kruh, který každý badatel v této tradici musí nejen respektovat, ale především uvažovat při své práci.

CÍLE A OTÁZKY TERCIÁLNÍHO ARISTOTELSKÉHO BÁDÁNÍ

Aby terciální aristotelské bádání splňovalo základní požadavky specifického předmětu, metod a cílů, kladené na vědu již samotným Aristotelem, věnujme se nyní ještě krátce této oblasti.

Prvním, intuitivně zřejmým cílem našeho výzkumu české a slovenské aristotelské tradice, je záměr badatelský. Zmapování, strukturace, deskripce a utvoření základní hierarchie českého a slovenského aristotelského bádání, rovněž jakožto vznik základních typologií tohoto bádání, jeho bazálních přístupů i diferenciace jeho jednotlivých aktérů, jsou jistě zřejmé požadavky na jeho výstupy. Teprve na základě takového souhrnného komplexního popisu a kategorizace této tradice je možné ji

komparačně porovnávat s tradicemi jiných geografických i jazykových oblastí. Postup v ohledu komparace je tak logickým následným krokem, badatelským záměrem, který vyplývá z kroku prvního.

První cíl, zmapování, směřuje především k probuzení zájmu této tradice o sebe samu a k jejímu vlastnímu sebeuvědomění a pochopení jakožto tradice. Druhý cíl sleduje především rovinu dalšího rozvoje a přispívá ke vzniku aktivního aristotelského bádání a k pokračování kontinuálního vývoje tradice. Jedná se o cíl edukativní. Zmapováním české a slovenské tradice aristotelského bádání podporuje a otevírá možnost zabývat se otázkami a tématy tohoto bádání i na úrovních diplomových a bakalářských prací, stejně jako prací postgraduálního charakteru. Nejen, že se tak přispívá k pocitu, že je na koho a co navazovat, a lze se tak svým příspěvkem zařadit do již etablovaného a stabilizovaného odvětví filosofického, historického, filologického atp. bádání, ale rovněž vzniká cenný podkladový materiál pro tyto akademické úrovně zájmu o Aristotelovo dílo. Těmito podklady nemyslíme pouhé přehledné uvedení do základních témat, způsobů řešení a představení hlavních aktérů tradice, ale rovněž zpřístupněním ucelených a komplexně pojatých přehledů bibliografických záznamů, které tak sehrají důležitou roli šedé literatury pro další rozvoj tohoto oboru. Kromě typologií a seznamů (především sekundární) literatury k jednotlivým, dosud traktovaným tématům aristotelského bádání, sleduje tento záměr i tvorbu biogramů[1] jednotlivých významných osobností aristotelského bádání v Česku a na Slovensku. Aktéři tohoto

1 Terciální aristotelské bádání si neklade za cíl pouze zmapování životů jednotlivých aristotelských badatelů. Významným se stává tento průzkum především v ohledu ustanovení tradice jakožto kontinuální návaznosti. Důležitými skutečnostmi pro ustanovení tradice nejsou totiž jen počiny těchto badatelů (ať již v ohledu přínosu, kvality či kvantity), ale také vzájemné relace mezi nimi. K ustanovení tradice je totiž jistě důležité uvažovat o jejich vzájemném vlivu ve smyslu vztahu učitele a žáka, popř. o přímou návaznost a pokračování v již započatém díle předchozích aristotelských badatelů. Takto by mohla vzniknout diskuse, zda lze hovořit např. o určité překladatelské škole atp. Uvažovat lze např. vliv Jana Kvíčaly, mezi jehož žáky patřili: Josef Král, Robert Novák, Josef Zubatý, Hynek Vysoký. Jan Kvíčala ovlivnil především významnou postavou české filologie, Josefa Krále, mezi jehož žáky patřili: Otakar Jiráni, Karel Wenig, František Novotný, Kamil Fürst, Antonín Kolář, Antonín Salač, Josef Dobiáš, Karel Svoboda, Klára Fuxová-Pražáková, Vladimír Groh a Jaroslav Ludvíkovský (srov. Svatoš 1995, s. 142-143).
Diskutovat v tomto ohledu lze např. vliv kritiky Josefa Krále Františkem Novotným. Novotný ostře kritizoval Královo pojetí metriky v jeho třísvazkovém díle (srov. Král 1906-1913) jako vědy a prosazoval myšlenku, že se jedná spíše o metodu (srov. Novotný 1937, s. 229-257, s. 414-433; Novotný 1923, s. 1-18). Takto založil jedno ze dvou ideově rozrůzněných filologických křídel. Novotný měl poté již přímý vliv na překladatele Aristotelova díla Antonína Kříže a Ferdinanda Stiebitze – oba patřili mezi jeho žáky. Stiebitz uplatnil při svých překladech Aristotelova díla své názory, kritizující metodu „přísné nápodoby“ Josefa Krále (srov. Stiebitz 1921, s. 162-167). Tito dva překladatelé měli poté významný vliv na Milana Mráze, Pavla Olivu či Rudolfa Mertlíka, kteří jsou dalšími významnými překladateli a aristotelskými badateli.

bádání jsou pro terciální rovinu aristotelského bádání primární rovinou jeho zájmu a tato je pojímá jako předmět bádání o sobě. Třetím záměrem, který by terciální aristotelské bádání mohlo sledovat, jsou cíle čistě historického charakteru a neustálé prohlubování vědomostí o této specifické oblasti, stejně tak jako hledání vazeb mezi dílčími poznatky o ní.

Zmapování české a slovenské tradice aristotelského bádání by tedy mělo přinést nejprve představení daného tématu jako celku v jeho širší podobě, ze kterého by až následně vyvstal přesně určený předmět toho kterého dílčího výzkumu dané tradice[1]. Vzhledem k historickým cílům terciálního aristotelského bádání, stejně jako vzhledem k možnostem využití holistického přístupu, je jistě vhodné popsat širší dějinný kontext této tradice, tak aby ji bylo možno zasadit do obecných dobových souvislostí. Samotné bádání by se poté mělo soustředit nejen na biografickou rovinu výzkumu role jednotlivých aktérů této tradice, jejich díla, poznatky, teze a přínos, ale také na zmapování kolektivních snah a komplexních počinů na tomto poli. Míníme tím především vznik spolků a společností zabývajících se tématy aristotelského bádání či popis nejvýznamnějších ucelených edic Aristotelových děl a výzkumných pojednání na společné téma.

1 Tento postup od širšího vymezení tématu k přesnému určení předmětu navrhuje Dušan Machovec ve svých skriptech, viz Machovec 1980, s. 5-7. Tento postup považujeme za vhodnou metodologii i pro naše účely.

VÝZKUMNÉ OTÁZKY TERCIÁLNÍHO ARISTOTELSKÉHO BÁDÁNÍ

Za těmito účely je tak jistě vhodné předložit i několik základních výzkumných otázek, které by pro takovéto uchopení tradice aristotelského bádání mohly být nosné a které by mohly nastínit možné směry, jimiž by se toto zkoumání mohlo dále ubírat. Pokusme se tedy o formulaci několika málo z nich, bez nároku na jakékoli vyčerpávající pojetí, za účelem inspirace dalších snah o rozvoj zmiňované badatelské oblasti.

Za základní považujeme především otázky potvrzující, či falzifikující ta pojetí, která uvažují o tradici ve výše popsaném slova smyslu, tj. zda lze vůbec o tradici hovořit. Stejně tak uvažujeme otázky zodpovídající kontinuitu této tradice, tj. zda se jednalo o izolované badatelské projekty či zda je možné vystopovat zde návaznost na předchozí poznatky jednotlivých badatelů a jejich prací, mezi kterými by existovala jistá spojitost.

Dále je jistě vhodné pojednat o dobové podmíněnosti traktovaných témat, využitých přístupů a výsledných interpretací, které mohly být ovlivněny nejen soudobým stavem vědeckého poznání, kulturní, technickou aj. vyspělostí či způsobem ustanovení tehdejších vládních zřízení a režimů, jež byly nositeli názorově vyhraněných ideologií a pro/proti západních/východních politických orientací. Všechny tyto skutečnosti by se jistě mohly odrážet na výsledných tezích a interpretačních postojích dobového aristotelského bádání. Rovněž působení významných osobností, nejen

z tohoto oboru, a jejich intelektuální dobový vliv by na těchto výzkumech mohl zanechat jasné stopy, které lze zkoumat.

Otázkou rovněž může být, zda se na traktovaných tématech, přístupech a výsledcích dobových aristotelských bádání nějak významněji projevovaly interdisciplinární přístupy či snahy a odkud přicházely podněty ke zkoumání *Corpus Aristotelicum.* Můžeme uvažovat, zda podměty bádání pocházely pouze ze středu badatelů přímo se zabývajících Aristotelovým dílem, nebo zda se v některých případech neformovalo aristotelské bádání na periferii některého z příbuzných oborů vědeckého zájmu. V tomto případě by se tyto okrajové zájmy jednotlivých vědních disciplín až následně vydělily a včlenily do aristotelského bádání jakožto specificky vymezeného celku.

S uvedenými otázkami lze spojit i tázání se po možných paralelách mezi hospodářsko-sociálním vývojem doby a vznikem, vývojem a výsledky aristotelského bádání, stejně jako s jeho preferováním či odsouváním na okraj dobového intelektuálního zájmu. V souvislosti s touto otázkou je také možné tázat se po důvodech, příčinách, popř. důsledcích očividné disproporce mezi reflexí Aristotelova a Platónova díla v českém a slovenském prostředí. Obecně lze usuzovat, že platónská tematika byla vždy výrazně traktovanější a detailněji zkoumanou oblastí dějin antické filosofie. Bylo by tedy jistě více než zajímavé zamyslet se nad tím, zda k tomu vedly důvody pramenící z oblasti systematické filosofie či dobové hospodářsko-sociální podmínky.

Konečně by bylo možné tázat se nejen po dobových reakcích na výsledky aristotelského bádání a jejich další vlivy. Tyto vlivy by se však nemusely týkat pouze roviny vědeckých teorií, ale též soukromých životů a občanských postojů jednotlivých aristotelských badatelů. Byl například odpor Jana Patočky či Antonína Kříže[1] vůči minulému režimu nějak výrazněji motivován jejich profesionálním interesem na poli aristotelského bádání, a mohl být tedy tento zdrojem jejich odmítavých, a z pohledu minulého režimu, problematických postojů?

ČESKÁ A SLOVENSKÁ TRADICE ARISTOTELSKÉHO BÁDÁNÍ

Využijme výše uvedený rozbor pojmu tradice a pokusme se z něj vyčlenit základní nosné rysy, které tradici zřejmě ustanovují. Nejprve je však nutné vymezit si jak široké, resp. úzké pojetí budeme zastávat, pokud bychom takovouto tradici chtěli dále zkoumat.

VYMEZENÍ ČESKÉHO A SLOVENSKÉHO ARISTOTELSKÉHO BÁDÁNÍ Z HLEDISKA JAZYKOVÉHO A GEOGRAFICKÉHO

Můžeme např. uvažovat o textech, které vznikly v jiném než českém jazyce? Je česká a slovenská tradice aristotelského bádání nutně fixována na geografické území českých zemí a Slovenska, nebo

1 Oba byli minulým režimem perzekuováni za své veřejně proklamované občanské postoje.

bychom měli uvažovat i případnou exilovou literaturu? Lépe řečeno, máme na mysli literaturu jinak spadající do námi načrtnutého vymezení aristotelského bádání, která vznikala v zahraničí, ať již z jakýchkoli důvodů? A konečně, měli bychom uvažovat i případnou cizojazyčnou literaturu, která českou a slovenskou aristotelskou tradici nějak komentuje, využívá, popř. zakládá? Otázek by jistě ještě bylo mnoho. Určitě je totiž rozdíl mezi literaturou aristotelského bádání vzniklou na uvažovaných územích, která však není v uvažovaných jazycích, a literaturou v uvažovaných jazycích, ale s místem vzniku mimo daná území. Pokusme se tyto otázky zodpovědět na základě výše prezentovaných charakteristik převzatých z informační vědy, které by, dle našeho názoru, každá tradice měla vykazovat.

Pokud se jedná o cizojazyčnou literaturu týkající se zkoumání *Corpus Aristotelicum*, která však vznikla na území současné České a Slovenské republiky, mohli bychom tuto tradici datovat již před vznikem zemí Koruny české. Za první doložené zmínky o znalosti a traktování Aristotelových děl můžeme považovat fakt, že Aristotelova přírodovědná díla (zřejmě především *Fyzika*) byly přednášeny Řehořem z panského rodu Zajíců z Vartenberka a díla logická byla přednášena mistrem Bohumilem.[1] Oba rodilí Čechové působili za vlády Otakara II. na katedře při svatovítské kapitule a jejich působení je možno přesněji datovat kolem roku 1271. Aristotelem se zabývala celá řada dalších myslitelů, kteří Aristotelovo dílo četli, přednášeli a komentovali v latinském jazyce.[2] Široká definice českého a slovenského aristotelského bádání by tedy zřejmě musela reflektovat i tyto osobnosti a jejich texty. Již zde je zřejmé, že s takto široce vymezeným historickým okruhem není v našich silách pracovat, a rovněž bychom takto širokou množinu autorů nepovažovali za účelnou.

V případě, že bychom se chtěli vyhnout tomuto dosti rozsáhlému pojetí, mohli bychom uvažovat nejen vznik prvních překladů, komentářů a zařazení Aristotelových děl do výuky na Univerzitě Karlově, ale také potřebnou sekundární literaturu, která je cílem, resp. výsledkem výzkumu v rámci *Corpus Aristotelicum*. Zde by bylo možno uvést několik, povětšinou kratších textů psaných v německém jazyce.[3] Za příklad lze uvést krátkou studii *Beiträge zur Erklärung des Aristoteles* Emila Arleta.[4] Přidáním požadavku na sekundární literaturu bychom tak dospěli k jakémusi užšímu vymezení oproti výše uvažovanému.

1 Vaníček 2002, s. 344.; Vrťátko 1860, s. xii–xiii.

2 Např. Petr Přibyslavský byl autorem komentářů k *Analytikám*, Stanislav Znojemský k *Fyzikám* a větší soubor komentářů se zachoval od Jeneka Václavův (*sic*) (viz Bobková, Bártlová 2003, s. 156). Překlady Aristotelových děl v této době zřejmě na našem území nevznikaly a byly užívány překlady pocházející z jiných území (srov. Vaníček 2002, s. 553).

3 V německém jazyce vznikaly však i překlady Aristotelových děl na námi sledovaném území, jako např. překlad Aristotelovy *Rétoriky* či Aristotelova spisu *O duši* z pera Michaela Wenzela Voigta, gymnaziálního profesora v Chomutově (Commthau); (Aristotelés 1803; Aristotelés 1794).

4 Arlet 1893.

Za české a slovenské aristotelské bádání v pravém slova smyslu, dle našeho názoru, lze však považovat až shodu územního a jazykového vymezení, tj. texty vzniklé na území Česka a Slovenska, psané v češtině či slovenštině. Prvním představitelem tohoto úzkého vymezení[1] by se tak stal až Antonín Jaroslav Vrťátko, jehož překlad Aristotelových *Kategorií* z roku 1860 byl doplněn i kratší předmluvou.

Vrátíme-li se nyní k výše popisovaným podmínkám vzniku tradice na základě inspirace informační vědou, můžeme již jednotlivá vymezení posoudit z hlediska toho, do jaké míry naplňují požadavky získávání, uchovávání, organizaci, vyhledávání, šíření a zpřístupňování.

Latinsky psaná literatura vznikající na našem území jistě naplňuje požadavek získávání a uchovávání Aristotelova odkazu a lze uvažovat i o jeho šíření a zpřístupňování. Nicméně zpřístupněno je pouze bádání, které užívá latinský jazyk. Intelektuálním vrstvám, jež užívají český jazyk,[2] tak byla Aristotelova díla zpřístupněna pouze do té míry, do jaké ovládaly jazyk latinský. O šíření mezi česky hovořícím obyvatelstvem (z drtivé většiny se však nejednalo o vzdělance či vědce, kteří by český jazyk využívali pro svou odbornou práci) tak lze uvažovat jen s jistou mírou fantazie a představivosti.

Požadavek vzniku odborné sekundární literatury, která byla psaná v jazyce německém, nám sice umožní rozšířit naplněné požadavky získávání a uchovávání o organizaci a vyhledávání, nicméně situace vzhledem k bodům zpřístupnění a šíření je prakticky rovnocenná. Zdá se tak, že všechny potřebné požadavky naplňuje až poslední, námi preferované úzké vymezení, které uvažuje českou a slovenskou tradici jako shodu jazykovou a geografickou. Dle našeho názoru tak lze smysluplně a neproblematicky hovořit o české a slovenské tradici aristotelského bádání až od druhé poloviny 19. století.[3]

VZNIK PRIMÁRNÍ LITERATURY ČESKÉ A SLOVENSKÉ ARISTOTELSKÉ TRADICE

Prvním bodem, jejž považujeme za nosný pro vznik jakékoli tradice, je především textový materiál, ze kterého by daná tradice mohla vyrůstat a těžit. Hovoříme-li pak o české a slovenské tradici aristotelského bádání, bude se zřejmě jednat o pramenné texty přeložené

1 Ovšem zatím pouze vzhledem k otázce jazyka a geografického území.

2 Pronikání českého jazyka do českých intelektuálních vrstev je možné datovat zhruba od druhé poloviny 14. století, kdy sehrály zásadní roli v jeho užívání a šíření především český překlad Bible (*Bible Leskovecká*, 1360) a zavedení diakritických znamének (nabodeníčka), jejichž propagátorem byl mistr Jan Hus. Ten však za jazyk odborný považoval latinu. Češtinu, kterou užívá až ve svých pozdních textech, považoval za jazyk popularizační. Význam českého jazyka jakožto jazyka vzdělanců, širší vrstvy inteligence, a především badatelů je tak možné pro naše téma smysluplně datovat až do období tzv. národního obrození, tj. zhruba od druhé poloviny 18. století (resp. poslední třetiny), přibližně do roku 1848.

3 Otázkou zůstává, zda již lze hovořit o tradici slovenské. První překlad Aristotelova díla ve slovenském jazyce vzniká až o osmdesát čtyři let později než překlad český a intenzivnější zájem o překladatelskou činnost lze uvažovat až od začátku osmdesátých let 20. století.

do jednoho ze dvou mateřských jazyků těchto území. Vznik primární literatury bychom rovněž považovali za nutnou podmínku toho, abychom mohli oprávněně o české a slovenské tradici aristotelského bádání vůbec uvažovat. Jak jsme poznamenali již výše, první české překlady vznikají v druhé polovině 19. století, a to především zásluhou Antonína Jaroslava Vrťátka, který přeložil Aristotelovy *Kategorie* (1860).[1] Na tohoto spisovatele a knihovníka Národního muzea navázal na konci 19. století katolický kněz, řeholník, spisovatel, překladatel a literární kritik Pavel Julius Vychodil. Z jeho pera pochází překlady Aristotelovy *Knihy o básnictví* (1884)[2], *Knihy o duši* (1885), *Etiky Nikomachovy* (1888), *Politiky* (1895) a nový překlad Aristotelových *Kategorií* (1918).

Nejvýznamnějším překladatelem Aristotelova díla v českém prostředí je však Antonín Kříž, který na popud klasického filologa, překladatele a komentátora Platónova díla, Františka Novotného, přeložil většinu Aristotelových nejzásadnějších děl.[3] Zvláště v oblasti logických spisů *Organonu* poté jeho překlady významně upravili a doplnili Karel Berka[4] a Jan Patočka[5]. Kromě těchto překladatelů bychom mohli dále jmenovat např. Františka Joklíka, který se postaral o první překlad *Metafyzik*, revi-

1 Není-li uvedeno jinak, uvádíme vždy pouze data prvních vydání. Mnoho z uvedených překladů (zvl. Antonína Kříže) se však dočkalo několikerého vydání, kdy byly dané překlady mnohdy revidovány, upraveny, popř. doplněny. Rovněž neuvádíme plný bibliografický záznam na zde uváděné české překlady přímo v poznámce pod čarou, čtenář jej najde až v seznamu použité literatury. Konečně neuvádíme překlady, doposud nezpracované nebo nepublikované.

2 Výňatky z tohoto Aristotelova díla se objevují i v díle *Ukázky z Poetiky* (*Scéna* 14, 6-7, 1989, s. 9). Překladatel zde však není uveden. S největší pravděpodobností se o překlad postarala Julie Nováková.

3 Především: *Etika Nikomachova* 1937; *Politika* 1939; *O duši* 1942; *Metafysika* 1946; *Poetika* 1948; *Rétorika* 1949; *Kategorie* 1958; *O vyjadřování* 1959; *První analytiky* 1961; *Druhé analytiky* 1962; *Topiky* 1975; *O sofistických důkazech* 1978; *O vzniku a zániku* a *Malá přírodovědná pojednání* (vyšly v knize *Aristotelés: Člověk a příroda* – výňatky z: *O vzniku a zániku*, *O duši*, *Malá přírodovědná pojednání*, jako *Parva naturalia*: *O vnímání a vnímatelném*, *O paměti a vzpomínání*, *O spánku a bdění*, *O snech*, *O věštění ze snů*, *O dlouhověkosti a krátkověkosti*, *O mládí a stáří*, *O dýchání*, *O životě a smrti*) 1984.
Prozatím nezodpovězenou otázkou zůstává, do jaké míry ovlivnily podobu konečného knižního vydání těchto překladů (především děl *Organonu*) osobnosti jako Karel Berka (viz pozn. 1), Jan Patočka (viz pozn. 2), Milan Mráz (viz pozn. 4) a Petr Rezek (viz pozn. 8). Zodpovězení této otázky poté určí, do jaké míry je možné uvažovat Antonína Kříže jako jediného a původního překladatele těchto děl.

4 Zmínky o podílu Karla Berky na vydání jednotlivých spisů *Organonu* jsou nejasné a nepřesné. Ke každému ze spisů *Organonu* pořídil úvodní studie a překlad Antonína Kříže opatřil poznámkovým aparátem. Nakolik se podílel i na redakčních úpravách samotného překladu, prozatím zůstává otázkou (především u *Kategorií* a *Topik*).

5 Na základě nejasných zmínek (srov. např. *Obec překladatelů*, nedat., [online]. Dostupné z: http://www.obecprekladatelu.cz/_ftp/DUP/ZZPREKLADY/totalrectinaklasicka.htm) lze uvažovat i o tom, zda Jan Patočka významným způsobem nerevidoval překlady Antonína Kříže u obou Aristotelových *Analytik*, popř. zda není přímo autorem jistých částí překladu. Jisté však je, že se podílel na přípravě k jejich vydání.

dovaný Františkem Václavem Krejčím.[1] O překlad Aristotelovy *Poetiky* se postarali Milan Mráz (1996)[2], František Groh (1929) a Julie Nováková (1962). Dále vznikly překlady Aristotelových děl zabývajících se politickými tématy, a to: *Politiky* (Milan Mráz, 1999, 2004) a *Athénské ústavy* (Josef Pražák, 1990; Pavel Oliva, 2004). Aristotelovy přírodovědné spisy překládal v českém prostředí Ferdinand Stiebitz (*O člověku*, 1934)[3] a Martin Pokorný[4]. Z Aristotelových etických děl je v našem prostředí přeložena *Etika Nikomachova*[5] a *Magna Moralia*[6]. Dále zde existuje několik výborů, výňatků a překladů fragmentů Aristotelova díla, které dle našeho soudu nemá valnějšího smyslu vyjmenovávat. Za významnější považujeme pouze překlad *Dopisu Alexandrovi*, který pořídil Bořivoj Borecký (1975).[7]

Ve slovenském jazykovém prostředí vznikly postupně překlady Julia (*sic*) Špaňára, který přeložil *Etiku Nikomachovu* (1979) a *Politiku* (1988), Miloslava Okála, z jehož pera pochází překlady *Poetiky* (1944) a *O nebi, vzniku a zániku* (1985), a konečně Petera Kuklicy, jenž přeložil Aristotelovu *Rétoriku* (2009).[8]

Vznik primární literatury, jak jsme uvedli výše, považujeme za jednu ze základních podmínek vzniku jakékoli

1 Kromě tohoto překladu a překladu *Metafyziky* Antonína Kříže zde existuje i překlad knihy *A1* z pera Filipa Karfíka.

2 Podílel se významně i na revizi a úpravách překladů *Prvních* a *Druhých Analytik* z pera Antonína Kříže. Rovněž upravil překlady *Topik*, *O sofistických důkazech* a *Kategorií*, stejně tak jako *Malých přírodovědných pojednání* souhrnně vydaných v díle *Člověk a příroda* (viz výše).

3 Obsahuje výňatky ze spisů: *Historie živočichů*, *O částech živočichů*, *O vzniku živočichů*, *Politika*, *Etika Nikomachova*.

4 Pokorný 1996. Martin Pokorný přeložil rovněž z anglického originálu knihu Richarda Sorabji Aristotelés o paměti, kde se nachází i překlady (předklad z anglického překladu) Aristotelova spisu O paměti a vzpomínání. Tento však neuvádíme v seznamu překladů, jelikož se nejedná o překlad z pramenného jazyka.

5 Kromě překladů Pavla Julia Vychodila a Antonína Kříže existuje v českém prostředí ještě překlad osmé a deváté knihy *Etiky Nikomachovy* z pera Rudolfa Mertlíka (Mertlík 1969).

6 Připomeňme pouze, že *Magna Moralia*, tj. *Velké pojednání o morálce*, je v celosvětové diskusi aristoteliků diskutovaným spisem z hlediska jeho původnosti a autenticity (srov. např. Cooper 1999, s. 195-211).
Překlad Antonína Kříže revidoval a upravil Petr Rezek. Ten se podílel i na úpravách a revizi překladu Křížova překladu *Metafyziky*. Jeho přínos spočívá však především v editorské činnosti, kdy se prostřednictvím svého nakladatelství zasadil o opětovné vydání překladů Antonína Kříže (*Fyziky*, *Metafyziky*, *Magna Moralia*, *Etika Nikomachova*, *Rétorika*, *O paměti*, *O duši*, *Politika*, *Poetika*). Navazuje tak na Laichterovu filosofickou knihovnu jakožto první komplexnější edici Aristotelových děl na našem území.
Tyto dvě nejvýznamnější edice v našem jazykovém prostředí (třetí významnou edicí byla edice Antická knihovna) jistě sehrály významnou roli při utváření české a slovenské tradice aristotelského bádání. Přestože by bylo nejen zajímavé, ale i velmi vhodné se jimi v tomto ohledu zabývat podrobněji, povaha tohoto pojednání k tomu nedává dostatek prostoru. Přestože se tedy jedná o významné položky z hlediska intencí terciálního aristotelského bádání, není v našich silách upozornit na tuto skutečnost jinak než prostřednictvím odkazu na doplňující literaturu: Lach 2008; Horák 1935.

7 Borecký 1975.

8 Miloslav Okála a Peter Kuklica jsou rovněž uvedeni jako překladatelé souborného vydání třech Aristotelových děl: *Politiky*, *Poetiky* a *Rétoriky* z roku 1980 (Aristotelés 1980).

tradice, pojící se k filosofickým textům. Tato podmínka, jak je patrno, je v současné době naplněna. Přesto se však cítíme povinováni upozornit na to, že v kruzích badatelů zabývajících se Aristotelovým dílem v Česku a na Slovensku panuje poměrně široká shoda v nedostatečnosti, zavádějícím charakteru a nepřesnosti zmíněných překladů. Tato námitka, nikoli jen z řad klasických filologů, je vznášena ponejvíce proti překladům Antonína Kříže (přesto bychom neradi zmenšovali jejich význam a zásadní přínos pro české a slovenské aristotelské bádání), které jsou v současné době nejčastěji využívány pro další, především filosofickou práci s Aristotelovými texty. Jednou z příčin této situace je i fakt, že veškeré překlady Antonína Kříže vznikly v předrevolučním období a v mnoha ohledech nereflektují jak západní poznatky aristotelských badatelů, tak (z pochopitelných důvodů) současná paradigmata a vývoj tohoto bádání. Z těchto skutečností tak plynou nároky i na současné aristotelské badatele v českém a slovenském prostředí, a to především v ohledu základní orientace v pramenném jazyce, či alespoň v základní pojmové bázi Aristotelova filosofického jazyka. Výše nároků se však samozřejmě liší dle směru a přístupu ke zkoumání *Corpus Aristotelicum*, jež si ten který badatel zvolí.

VZNIK SEKUNDÁRNÍ LITERATURY, OTÁZKA ARISTOTELSKÉHO BADATELE A KVANTITATIVNÍ MĚŘÍTKO K POSOUZENÍ JEHO VÝZNAMU PRO ČESKOU A SLOVENSKOU ARISTOTELSKOU TRADICI

Druhým nutným požadavkem pro vznik aristotelské tradice v Česku a na Slovensku je existence literatury sekundární. Badatelů, kteří se ve svých výzkumech a textech dotkli aristotelských témat, je opravdu velké množství, a proto zde není v našich silách pojednat o tomto tématu prostřednictvím výčtu jako v případě literatury primární. Zároveň s tímto množstvím tak vyvstává otázka, jak by bylo možné tyto dílčí výzkumy zmapovat a z důvodů organizačních potřeb strukturovat, popř. i hierarchizovat. Jistě je totiž rozdíl, zda se někdo aristotelským bádáním zabývá okrajově, popř. vydal-li jednu či dvě studie dotýkající se témat aristotelského bádání, a zda je mezi těmi, kteří se tímto bádáním zabývají dlouhodobě a systematicky. Musíme se tak logicky tázat po tom, koho bychom vůbec za aristotelského badatele mohli považovat, či jaký přínos pro aristotelskou badatelskou tradici v Česku a na Slovensku by měl daný badatel vykazovat, abychom jej do této tradice vůbec mohli zařadit. Podívejme se tedy nejprve na to, jakými způsoby se daní badatelé mohou Aristotelova díla dotýkat, a využijme k tomuto účelu již výše nastíněnou typologii aristotelského bádání.

První skupina badatelů, či šířeji pojato intelektuálů, se vztahuje

k Aristotelovým dílům jakožto k inspiraci pro svou práci. Jsou to badatelé, kteří se na Aristotela „pouze“ *odvolávají*. Zařazením této skupiny do aristotelské badatelské tradice bychom učinili počet aristotelských badatelů prakticky roven počtu (převážně filosofických) badatelů vůbec. Nalezli bychom zřejmě jen opravdu málo výjimek těch, kteří se na Aristotela nikdy takovýmto způsobem neodvolali či jej nikdy necitovali. Přesto by jejich díla měla často velmi málo společného s tím, co označujeme aristotelským bádáním. Takto široká množina badatelů je pro naše účely, které sledují především cíle strukturování, organizace, transparence a přehlednosti české a slovenské aristotelské badatelské tradice, přinejmenším neužitečná. Ani za předpokladu, že bychom posuzovali míru inspirace a trvali na jejím zásadním charakteru, bychom si ve sledování našich cílů příliš nepomohli. Daná množina by se nám sice již výrazně zúžila, přesto by do ní spadala témata a texty, které s tímto bádáním mají jen pramálo společného. Zdá se tedy, že takto orientované badatele do námi uvažované tradice zahrnout nemůžeme, a to především z praktických důvodů.

Druhou skupinu by tvořili ti, kteří Aristotelovo dílo považují (především) za své metodologické, popř. strukturální východisko. Jsou to badatelé, kteří *Corpus Aristotelicum využívají* (byť významným způsobem) k vlastnímu bádání nad jinými tématy a předměty svého odborného zájmu, a sledují tak jiné cíle než získání hlubších poznatků o něm. Tato skupina pro naše potřeby vykazuje prakticky totožné znaky jako skupina předchozí, a tak ani tyto badatele nemůžeme uvažovat, chceme-li českou a slovenskou aristotelskou badatelskou tradici uchopit komplexně a zároveň se pokusit o její systematizaci a transparentní deskripci.

Zbývají nám tak opět pouze ony dva výše podrobněji popsané přístupy, holistický a analytický.[1] Jinými slovy se jedná o badatele, kteří směřují svým bádáním z *Corpus Aristotelicum* směrem vně, tj. o interprety celku Aristotelova myšlení a jeho smyslu, a o badatele, kteří své bádání neproblematicky drží uvnitř množiny Aristotelových textů s parciálními interesy týkající se vybraných děl, pasáží atp.

V této podkapitole jsme však dosud ve své podstatě pouze shrnuli vše výše řečené a detailněji rozebrané. Aby však i tato část měla svůj přínos, měli bychom se na tomto místě zamyslet, jaké praktické nároky bychom na aristotelského badatele kladli v praxi. Není totiž důležité pouze to, do jaké míry se daný badatel přímo dotýká aristotelských témat a jaký k nim volí přístup, ale je také nutné posuzovat jej i z hlediska hloubky zájmu o tato témata. Ocitáme se tak v poměrně komplikované situaci, která nás nutí posuzovat tyto badatele z hlediska kvantitativního, tj. z hlediska míry (počtu) přínosu aristotelskému bádání. Naše počínání je motivováno především skutečností, že by bylo jednak neužitečné, jednak nespravedlivé zahrnovat do

1 Opět však upozorňujeme na zjednodušující charakter těchto označení, která jsou spíše pracovní a nepostihují všechny jevy, prvky a skutečnosti, které by bylo nutno popsat, stejně jako nejsou vhodná v každém kontextu uvažování o této tradici.

společné množiny pod pojem tradice českého a slovenského aristotelského bádání autory, jejichž kvantitativní počet textů se od sebe významně liší. Ti, kteří se aristotelskému bádání věnují soustavně a vyprodukovali buďto nějaký významný text pro tuto oblast, který ji nějakým zásadním způsobem rozvinul či posunul v poznatcích, nebo celou řadu menších textů, které tvoří jakousi soubornou kolekci v této oblasti, by tak měli být v centru naší pozornosti především, a budeme je tak uvažovat jakožto primární skupinu badatelů. Naopak ti autoři, kteří sice vyprodukovali nějaký (povětšinou kratší) text, byť přímo profilovaný jakožto dílčí část aristotelského bádání, ale tento text by byl ojedinělým počinem takového autora, budou naopak pro naše účely uvažováni sice jako relevantní, avšak vzhledem k úvahám o „tradici" jakožto sekundární skupina.

Pokusme se nyní zamyslet nad nějakým, alespoň přibližným měřítkem, které bychom tak mohli užít v praxi v případě, že by před námi vyvstala nutnost opravdu tyto badatele diverzifikovat na základě kvantitativního počtu textů vážících se k tematice tradice českého a slovenského aristotelského bádání.[1] Nosnou myšlenkou v těchto úvahách nám bude pojetí tradice jakožto procesu, resp. trvalého, opakovaného zájmu. Z hlediska kvantitativního tak budeme více cenit ty, jejichž práce vykazuje trvalý ráz a vícenásobné výstupy jejich výzkumu, nežli práce těch, kteří sice českému a slovenskému aristotelskému bádání prokázali významnou službu, avšak jejich práce zůstaly solitérem mezi jejich dalšími odbornými zájmy. Badatele si můžeme pracovně rozdělit do třech základních skupin: překladatelé, autoři monografií a autoři článků, studií.

V případě překladatelů bychom si zřejmě cenili více těch, kteří přeložili nějaké z fundamentálních děl *Corpus Aristotelicum*[2] nežli např. překladatelů dopisů, zlomků či výňatků z Aristotelova díla. Stejně tak bychom mohli uvažovat, zda překlad jednoho díla dělá vůbec z překladatele automaticky aristotelského badatele.[3] Po úvaze bychom však navrhovali zahrnout do rámce primární skupiny i překladatele s jedním počinem, jelikož vznik primární literatury považujeme za nejzákladnější podmínku pro vznik námi posuzované tradice vůbec. Vyjádřeno počty tak uvažujeme do skupiny s primárním významem i ty překladatele, kteří přeložili pouze jedno z významnějších Aristotelových děl, avšak za ideální počet překladů bychom považovali dva a více.[4]

1 Samozřejmě takto hovoříme za plného vědomí relativnosti a velké míry subjektivity při pokusu o takovýto typ kategorizace, který s sebou přirozeně nese celou řadu sporných momentů, nehledě na problematičnost kvantitativního členění sama o sobě. Návrh této kategorizace tak zde přednášíme spíše jako počáteční návrh do debaty a nemáme nijak v úmyslu prezentovat jej jakožto jasné, striktní a nepřekročitelné pravidlo. Jedná se nám pouze o jasnější náčrt profilu aristotelského badatele pro případ, že by tento mohl sehrát roli při posuzování jednotlivých aktérů námi uvažované tradice.

2 Jedná se většinou o rozsáhlejší texty.

3 A to i v případě, že je k překladu pořízena úvodní studie či bohatší poznámkový aparát.

4 Zohlednit bychom však měli i skutečnost, že prostředky (a s nimi spojené nároky na badatele) filologické a badatelské práce v tomto směru se neustále vyvíjejí a mění. Dostupnost slovníků či materiálů

Ze sekundárních zdrojů za přínosnější považujeme komplexnější a ucelenější pojednání než texty dílčího charakteru[1]. Autor monografie je v námi uvažované hierarchii badatelů tedy zřejmě výše nežli autor vícera rozličných článků. I monografie však může být jednorázovým počinem svého autora, který by po jeho sepsání již nemusel o aristotelské bádání jevit žádný zájem. Proto i zde bychom za ideální stav považovali ještě doplnění minimálně jednou či dvěma studiemi z pera takového autora, které by dokládaly jeho trvalý zájem o aristotelské bádání.

Konečně do primární skupiny spadají autoři dílčích pojednání, povětšinou kratšího charakteru, jakými mohou být např. články, studie, předmluvy, komentáře, rozsáhlý poznámkový aparát k přeloženým dílům atp. Vícero takových děl prokazuje již samo o sobě stabilní a trvalý zájem o aristotelské bádání. Určit však přesně jejich minimální počet je již velmi odvážné a do velké míry i nesmyslné.[2] Pro přibližnou a velmi hrubou představu bychom navrhovali počty studií od šesti výše. Vycházíme při tomto návrhu z odhadu průměrného počtu dvaceti stran takového pojednání a sta stran jakožto přibližné minimální hranice kratší monografie. Šest článků by se tak ve svém součtu rovnalo přibližně jedné monografii.[3]

ZÁVĚR

Zhodnoťme a shrňme nyní již jen krátce výše řečené, a to především ve snaze zodpovědět otázku položenou v úvodu tohoto pojednání: zda je vůbec možné o nějaké tradici českého a slovenského aristotelského bádání hovořit. Náš konečný postoj k této otázce vyvodíme především z posouzení naplněnosti všech čtyř výše formulovaných podmínek vzniku takovéto tradice.

V ohledu podmínky první, tj. „existence primární literatury“, lze uvažovat o jejím naplnění, a to do té míry, do které bychom přijímali, či odmítali existující překlady pramenné literatury z hlediska jejich kvality a dostatečnosti pro soudobý rozvoj aristotelského bádání. Přestože existuje poměrně široká shoda na stále stoupající nedostatečnosti a zastaralosti[4] daných překladů pro současné potřeby aristotelského bádání, nedomníváme se, že by situace byla prozatím natolik kritická, abychom

k překladu se v druhé polovině 19. století významně lišila od současných podmínek. Uvažovat lze i např. průměrnou délku života v té době a další faktory.

1 Za sporný příklad dokládající problematičnost takového rozčlenění bychom mohli považovat např. sérii článků konkrétního autora na jedno téma (v mnoha případech na sebe přímo navazujících). Např. sedmičlenou sérii článků v časopise *Hlídka* s názvem *Aristotelův Bůh* z pera Kříže 1934.

2 V praxi může jistě jedna kvalitní studie na netraktované aristotelské téma přinést více než celá monografie.

3 Případně jedné monografii doplněné jednou studií. Poznamenejme pouze, že dle současných požadavků VaV pro přidělování RIV bodů na monografie je stanoven minimální počet stran na padesát (srov. Úřad vlády 2013).

4 Po roce 1989 knižně vycházejí překlady Aristotelovy *Athénské ústavy*, *Poetiky*, *Politiky*, *Rétoriky*, *Velkého pojednání o morálce*, Textus alter pro 1.-3. kapitolu VII. knihy *Fyziky* (srov. Aristotelés 1996c) a překlad knihy *A1 Metafyzik* (srov. Aristotelés 2004c). Pro naše potřeby zde prozatím neuvažujeme chystané či zatím nezpracované (nevydané) překlady.

významněji pochybovali o naplněnosti této podmínky.

Naopak v ohledu vzniku sekundární literatury, stejně jako v ohledu existence aktivního provozování aristotelského bádání, zažívá tento obor neustále vzrůstající progres. Tento je možno doložit nejen zvyšujícím se počtem studií na témata s aristotelským bádáním spojených, ale např. též mnohostí konferenčních setkání, která se nad těmito tématy za posledních několik let (spíše měsíců) uskutečnila. Za významný impuls k další podpoře aktivit na tomto poli považujeme vznik České společnosti pro studium Aristotela a jeho myšlenkového odkazu, jež si klade za cíl „rozvoj a podporu aristotelských studií“[1] v ohledu sedmera formulovaných bodů, které, dle našeho soudu, více než naplňují požadavky pro další vznik sekundární literatury a rozvoj aktivního zájmu o aristotelské bádání.

Posledním námi uvažovaným požadavkem možnosti neproblematicky hovořit o tradici českého a slovenského aristotelského bádání byl požadavek historické kontinuity. Od roku 1860, kdy vzniká první český překlad jednoho z Aristotelových textů (Vrťátko – *Kategorie*) je, jak se domníváme, poměrně snadno prokazatelný stabilní zájem (viz výše) o aristotelské bádání, přičemž tento nezaznamenal žádnou delší pauzu či přerušení. Přestože je relevantní uvažovat o dobově rozrůzněných úhlech pohledu a ideologicky zabarvených výsledcích interpretace Aristotelova díla, které podléhají tehdejšímu historickému kontextu, nedomníváme se, že by tyto skutečnosti byly významným argumentem pro odmítnutí kontinuity tohoto bádání.

Zdá se tedy, že všechny čtyři požadované body, důležité pro vznik výzkumných projektů a úvah týkajících se tradice českého a slovenského aristotelského bádání, byly naplněny. Lze tak jasně a korektně nadefinovat jak předmět, tak metody a cíle vznikajícího terciálního aristotelského bádání jakožto svébytného oboru zájmu o Aristotelovo dílo, resp. badatele a texty, kteří se jím podrobněji a soustavněji zabývají.

1 Filozofický ústav AV ČR. Oddělení pro studium antického a středověkého myšlení [online]. [cit. 2014-10-1]. Dostupné z: http://dejinystarsi.flu.cas.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=203&Itemid=667&lang=cz

BIBLIOGRAFIE:

Aristotelés (1794). *Aristoteles Über die Seele* (přel. M. W. Voigt). Frankfurt; Leipzig: Johann Herrl Buchhändler.

Aristotelés (1803). *Die Rhetorik des Aristoteles* (přel. M. W. Voigt). Praha: Karl Barth.

Arlet, E. (1893). *Beiträge zur Erklärung des Aristoteles*. Praha: F. Tempsky.

Bobková, L., Bártlová, M. (2003). *Velké dějiny zemí Koruny české IV. b*. Praha; Litomyšl: Paseka.

Borecký, B. (1975). *Píši ti, příteli*. Antická próza VI. Praha: Odeon.

Brentano, F. C. (1867). *Die Psychologie des Aristoteles, insbesondere seine Lehre vom nous poietikos*. Mainz: Kirchheim.

Brentano, F. C. (1882). *Über den Creatianismus des Aristoteles*. Wien: Gerold.

Brentano, F. C. (1911a). *Aristoteles' Lehre vom Ursprung des menschlichen Geistes*. Lepzig: Veit & Company.

Brentano, F. C. (1911b). *Aristoteles und seine Weltanschauung*. Leipzig: Verlag von Quelle & Meyer.

Brentano, F. C. (1986). *Über Aristoteles*. Hamburg: F. Meiner.

Comte, A. (1973). *System of Positive Polity: or Treatise on Sociology Instituting the Religion of Humanity*. Vol. 1. New York: Burt Franklin.

Cooper, J. M. (1999). *Reason and emotion: essays on ancient moral psychology and ethical theory*. Princeton, N. J.; Chichester: Princeton University Press.

Horák, J. (ed.) (1935). *Jan Laichter: život a dílo: vzpomínky a úvahy*. Praha: Svaz knihkupců a nakladatelů Čsl. republiky.

Jaeger, W. W. (1923). *Aristoteles: Grundlegung einer Geschichte seiner Entwicklung*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.

Karfík, F. (2004). „Aristotelés: Metafyzika A1". In: *Filosofia kai synousia*: *Sborník k 75. narozeninám Karla Flosse,* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Král, J. (1906-1913). *Řecká a římská metrika I-III*. Praha: JČF.

Kříž, A. (1934). „Aristotelův Bůh". *Hlídka*, s. 6-12.

Lach, J. (2008). *Laichterovo nakladatelství a projekt České dějiny: studie a edice*. Olomouc: Burian a Tichák.

Machovec, D. (1980). *Technika psaní ročníkových prací z dějin antické filosofie*. Praha: SPN.

Mertlík, R. (1969). „O přátelství". In: D. Maxová, V. Cibulka, *Čtení z antiky:*

rozhlasová Antická knihovna, cyklus četby ze starověkých myslitelů, Praha: Svoboda.

Novotný, F. (1923). „Historická metrika“. *Listy filologické* 50.

Novotný, F. (1937). „Co je antická metrika?“. *Listy filologické* 64.

Obec překladatelů (nedat.). *Databáze českého uměleckého překladu po roce 1945: Řecká (klasická) literatura překlady* [online]. [cit. 2014-10-1]. Dostupné z: http://www.obecprekladatelu.cz/_ftp/DUP/ZZPREKLADY/totalrectinaklasicka.htm

Stiebitz, F. (1921). „K přízvučnému překládání starověkých rozměrů časoměrných“. *Listy filologické* 48.

Svatoš, M. (1995). *Česká klasická filologie na pražské univerzitě 1848-1917*. Praha: Karolinum.

Sýkora, P. (2008). *Ontológia šera: filozofická esej o spore realizmu s antirealizmom*. Pusté Úľany: Schola Philosophica.

Tkalčíková, D. (1998). „Digitální knihovny v praxi“. *Ikaros: elektronický časopis o informační společnosti* [online], 2 (7), [cit. 2014-10-03]. Dostupné z: http://ikaros.cz/digitalni-knihovny-v-praxi

Úřad vlády (2013). *Metodika hodnocení výsledků výzkumných organizací a hodnocení výsledků ukončených programů (platná pro léta 2013 až 2015)* [online]. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: http://www.vyzkum.cz/storage/att/373C18E8F5E1311F5B8AF2-BD17FAB115/M2013_v95.pdf

Vaníček, V. (2002). *Velké dějiny zemí Koruny české III*. Praha; Litomyšl: Paseka.

Vrťátko, A. J. (1860). *Kategorie*. Praha: F. Řivnáč.

SEZNAM PŘELOŽENÝCH ARISTOTELOVÝCH DĚL V ČEŠTINĚ A SLOVENŠTINĚ[1]

1 Řazeno chronologicky. Bibliografické údaje se řídí především záznamy v Souborném katalogu ČR v rámci Databáze Národní knihovny ČR.

ČESKÉ PŘEKLADY

Aristotelés (1860). *Kategorie*. Praha: F. Řivnáč.

Aristotelés (1884). *Aristotelova kniha O básnictví*. Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských.

Aristotelés (1885). *Aristotelova kniha o duši.* Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských.

Aristotelés (1888). *Aristotelova Ethika Nikomachova.* Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských.

Aristotelés (1895). *Aristotelova Politika*. Praha: J. Otta.

Aristotelés (1900). *Aristotelova ústava athénská.* Praha: Wiesner.

Aristotelés (1918). *Aristotelovy kategorie*. Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských.

Aristotelés (1929). *Aristotelova poetika.* Praha: Lapáček.

Aristotelés (1931). *O člověku.* Praha: Antropologický ústav UK.

Aristotelés (1937). *Etika Nikomachova*. Praha: Jan Laichter.

Aristotelés (1939). *Politika*. Praha: Jan Laichter.

Aristotelés (1942). *O duši.* Praha: Jan Laichter.

Aristotelés (1946). *Metafysika*. Praha: Jan Laichter.

Aristotelés (1948a). *Poetika: o básnické tvorbě.* Praha: Jan Laichter.

Aristotelés (1948b). *Rétorika: nauka o řečnictví a slohu*. Praha: Jan Laichter.

Aristotelés (1958). *Kategorie*. Praha: Československá akademie věd.

Aristotelés (1959). *O vyjadřování*. Praha: Československá akademie věd.

Aristotelés (1961). *První analytiky.* Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.

Aristotelés (1962a). *Druhé analytiky.* Praha: Academia.

Aristotelés (1962b). *Poetika*. Praha: Orbis.

Aristotelés (1969). „O přátelství“. In: Mertlík 1969.

Aristotelés (1975a). „Dopis Alexandrovi“. In: *Píši ti příteli*. Praha. Odeon.

Aristotelés (1975b). *Topiky.* Praha: Academia.

Aristotelés (1978). *O sofistických důkazech.* Praha: Academia.

Aristotelés (1984). *Člověk a příroda*. Praha: Svoboda.

Aristotelés (1989). „Ukázky z Poetiky“. *Scéna* 14 (6-7).

Aristotelés (1996a). *Poetika*. Praha: Svoboda.

Aristotelés (1996b). *Fyzika*. Praha: Rezek.

Aristotelés (1996c). „Textus alter pro 1.-3. kapitolu VII. knihy *Fyziky*“ (přel. M. Pokorný). In: Aristotelés, *Fyzika*, Praha: Rezek.

Aristotelés (1999). *Politika I*. Praha: OIKOYMENH.

Aristotelés (2004a). *Athénská ústava*. Praha: Arista: Baset.

Aristotelés (2004b). *Politika II*. Praha: OIKOYMENH.

Aristotelés (2004c). „Metafyzika A1“. In: Karfík 2004.

Aristotelés (2005). *Magna moralia*. Praha: Rezek.

SLOVENSKÉ PŘEKLADY

Aristotelés (1944). *Poetika*. Turč; Sv. Martin: Matice slovenská.

Aristotelés (1979). *Etika Nikomachova*. Bratislava: Pravda.

Aristotelés (1980). *Poetika, Politika, Rétorika*. Bratislava: Tatran.

Aristotelés (1985). *O nebi, vzniku a zániku*. Bratislava: Pravda.

Aristotelés (1988). *Politika*. Bratislava: Pravda.

Aristotelés (2009). *Rétorika*. Martin: Thetis.